

WSTĘP

Przemiany ostatnich trzech dekad w sferze instytucji stanowią konstytutywny element głębokiej i wielostronnej zmiany systemowej, która w krajach postsocjalistycznych zyskała miano transformacji demokratycznej. Jedną z perspektyw pozwalających na wniknięcie w logikę i przebieg transformacji jest badanie przeobrażeń instytucjonalnych towarzyszących wyłanianiu się nowej rzeczywistości politycznej, społecznej i kulturowej. Dzięki spojrzeniu na instytucjonalny krajobraz transformacji możliwe jest rozpoznanie źródeł, wzorców i kierunków przemian po 1989 roku w kontekście ich geopolitycznych, lokalnych oraz ideologicznych uwarunkowań. Przy obserwacji instytucjonalnego zwierciadła transformacji demokratycznej jako historycznej zmiany systemowej zachodzącej w określonym kulturowo obszarze istotnym badawczo aspektem wydaje się dostrzeganie w nim także przejawów zmian cywilizacyjnych wynikających z globalnej rewolucji technologicznej.

Namysł nad zmianami instytucjonalnych ram życia społecznego na obszarze środkowoeuropejskim i w krajach bałkańskich – obejmującymi między innymi działania różnych podmiotów społecznych, w tym aktywności elit intelektualnych, sferę artystyczną i kulturalną czy praktyki pamięci – otwiera przed współczesną humanistyką rozległy obszar badawczy. Chciałybyśmy, by niniejszy tom, złożony z tekstów dotyczących tak zróżnicowanych zjawisk, jak kształtowanie się podstaw społeczeństwa obywatelskiego, становienie instytucjonalnych form politycznej oraz kulturowej podmiotowości grup mniejszościowych, reinterpretacje przeszłości czy pamięć społeczna, stał się rodzajem zaproszenia do wspólnego tworzenia mapy zmian instytucjonalnych w Europie Środkowo-Wschodniej i na Bałkanach po 1989 roku.

W poszczególnych krajach obu regionów instytucjonalny wymiar przeobrażeń ustrojowych stał się tematem licznych dyskusji o zróżnicowanych kierunkach i natężeniu, co skłoniło nas, żeby w pierwszym rzędzie spojrzeć na instytucjonalizację przez pryzmat manifestujących się w nich strategii tożsamościowych społeczności lokalnych: zarówno narodowych, jak i regionalnych czy środowiskowych. Innym, równie istotnym układem odniesienia do analizy i interpretacji procesów instytucjonalizacji – oznaczających nie tylko przeobrażenie organizacyjnych ram, lecz także zmianę dotychczasowych wzorców i praktyk społecznych – stało się po 1989 roku poszerzenie obszaru działania instytucji poprzez ich usieciwienie, pozyskanie nowych kręgów odbiorców bądź poszukiwanie nowych form komunikacji i partycypacji. A zatem transformacyjna mapa instytucji będących emanacją nowej rzeczywistości oraz czynnikiem stabilizującym praktyki społeczne, którą za pośrednictwem niniejszego tomu staramy się przynajmniej częściowo zrekonstruować, ma ukazywać istotne przemiany funkcjonowania i rozumienia sfery publicznej – podmiotowości jej aktorów, sposobów organizacji oraz strategii działania w niej.

W najszerszym sensie tytułowa zmiana ram po 1989 roku oznacza nowy sposób kadrowania rzeczywistości, zwrócony ku zachodniej demokracji, gospodarce i ekonomii, również w wymiarze instytucji – praktyk organizacyjnych oraz myślenia instytucjonalnego czy też wyobraźni instytucjonalnej. Znacząca część instytucji, które przez ponad cztery dekady porządkowały społeczne imaginaria na interesującym nas obszarze, utraciła ideologiczne zaplecze, a tym samym również swą prawomocność, często przestając istnieć z dnia na dzień. Jednak wiele struktur instytucjonalnych zachowało swą ciągłość, a część z nich nawet doświadczyła swoistej regeneracji. Pytanie o to, w jaki sposób i na podstawie jakich elementów konfigurowały się w okresie transformacji rozmaite modele i wzory modernizacji instytucjonalnej, wydaje się szczególnie ważne. Jest ono istotne zwłaszcza w kontekście obecnych, przebiegających 30 lat po upadku komunizmu, dyskusji o zbyt mechanicznym przyłożeniu przez ówczesnych liderów politycznych ram zachodnich schematów modernizacyjnych do kierowanych przez nich procesów i pewnym lekceważeniu lokalnych uwarunkowań poszczególnych krajów Europy Środkowej i Bałkanów, do których wzory te wprowadzano. Z dzisiejszej perspektywy widać bowiem, jak ważne w procesach wdrażania zmian było

umiejętne wydobywanie owych wzorów także z własnych, miejscowych, historycznie starszych pokładów kultury, a przynajmniej skorelowanie z nimi stosowanych modeli zachodnich. Autorów artykułów zawartych w tym tomie interesują w dużej mierze właśnie owe lokalne przekłady idei modernizacji instytucjonalnej, dokonywane w obrębie rzeczywistości artystycznej, edukacyjnej czy ideologicznej, oraz tworzony przez nie język społecznej komunikacji. Ta właśnie kulturowa idiomatyczność mechanizmów adaptacji transformacyjnych projektów w Polsce, Słowacji, Bułgarii, Czechach oraz w krajach dawnej Jugosławii staje się dziś ważnym wyzwaniem badawczym. Z jednej strony odsłania bowiem, co oczywiste, problematyczność historycznego doświadczenia komunizmu niepozwalającego sprowadzić się do jednej wykładni, a tym samym pozwala rozumieć rozbieżność jego recepcji i ocen, z drugiej zaś strony lokalne specyfiki „zmiany ram” ukierunkowują diagnozy aktualnej kondycji społeczeństw „po transformacji”, często uznawanej za niepełną, niedokończoną, wadliwą.

Omówione w niniejszym zbiorze przedsięwzięcia organizacyjne oraz będące ich owocem instytucje doby transformacji systemowej nie wyczerpują rejestru charakterystycznych dla tego procesu zjawisk, stanowią natomiast – mamy nadzieję – ich swoistą, otwartą na dalsze uzupełnienia, reprezentację. W tym sensie niniejszy tom jest impulsem otwierającym refleksję sławistyczną na zagadnienia instytucjonalnych podstaw kultur słowiańskich, wstępem do krytycznej rewizji i usystematyzowania istniejącej na ten temat wiedzy, zaproszeniem do dyskusji.

Magdalena Bogusławska
Anna Kobylińska
Sylwia Siedlecka